

Лиськов М. О.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛОТЕРЕЙНОЇ СФЕРИ ДО XIX СТ.

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE LOTTERY FIELD TO THE NINETEENTH CENTURY

У статті розкрито генезис розвитку лотерейної сфери до XIX ст. Запропоновано розвиток лотерейної сфери до XIX ст. поділити на два періоди: 1) «становлення лотерейної сфери», що бере початок у I ст. до н. е. та закінчується у XVI ст. н. е.; 2) період «просвітницького ренесансу лотерейної сфери» з XVI ст. до середини XIX ст.

Ключові слова: лотерея, господарська діяльність, ліцензія, міжнародний досвід, житлова лотерея.

В статье раскрыт генезис развития лотерейной сферы до XIX в. Предложено развитие лотерейной сферы до XIX в. разделить на два периода: 1) «становление лотерейной сферы», он берет начало в I в. до н. э. и заканчивается в XVI в. н. э.; 2) период «просветительского ренессанса лотерейной сферы» с XVI в. до середины XIX в.

Ключевые слова: лотерея, хозяйственная деятельность, лицензия, международный опыт, жилищная лотерея.

In this scientific article the genesis of lottery sphere of the XIX century. A lottery development areas of the XIX century. divided into two periods: 1) "Formation lottery sphere", he began in the first century. B.C. and ends in the sixteenth century. AD .. 2) The period of "enlightened Renaissance lottery sphere" of the sixteenth century. to the middle of the nineteenth century.

Key words: lottery, economic activity, license, international experience, housing lottery.

Постановка проблеми. Генезис становлення та розвитку лотерейної сфери сягає в далеке минуле. Нашою метою є розкриття основних етапів та особливостей становлення та розвитку лотерейної сфери у XIX – XX ст.

Стан дослідження. Загально-теоретичні питання ліцензування та особливості провадження ліцензійної діяльності були предметом наукових пошуків таких фахівців, як А. Альохін, Ю. Козлов, А. Шпомер, С. Жилінський, Ю. Тихомиров, Ж. Іонова, О. Олейнік та ін. Окремі питання проблем випуску та проведення лотерей були предметом наукових пошуків В. Туманова та ін.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що отримання наукових знань про правове явище потребує дослідження закономірностей його існування в історичному контексті, що надає можливість виявити корені в минулому, відображення у сьогоденні та перспективи майбутнього. Розгляд будь-якого правового явища чи процесу в системі причинно-наслідкових зв'язків історичного розвитку із сучасністю створює умови для надання процесу пізнання об'єктивного характеру [1, с. 9].

Саме тому приділимо увагу дослідженню генезису становлення та розвитку лотерейної сфери.

Згадку про лотереї ми знаходимо у древньогрецькій міфології. Перші згадування про лотереї як форму гри містяться у міфах, де кожен із стародавніх воїнів мав витягнути свій жереб, сутність такої дії мала назву «кинути жереб» для того, щоб вступити в поєдинок зі страшним і непереможним Зевсом. Ця дія передбачала вкидання у золотий шолом камінців по черзі кількома воїнами, котрі попередньо між собою вирішували, який з них буде доленосним.

Після того, як всі камені в шоломі були ретельно перемішані, кожен із воїнів повинен був підійти і не дивлячись витягнути свій камінь або, якщо точніше, свій жереб. Вибір був лише один, як і в сьогднішній лотерейній грі. Або перемога, або програш. Але для міфологічних воїнів витягнутий лотерейний квиток у вигляді доленосного камінчика давав можливість залишитися в живих або померти з честю [2, с. 46].

Хронологічні події в різних древніх джерелах часто приводять до згадки про зародження лотереї. Взяти, приміром, Біблію – Книгу Числа (глава 26), в якій ми можемо побачити опис так званого діалогу між Богом і Мойсеєм. Мойсею було велено порахувати всіх «синів Ізраїлевих» для того, щоб за жеребом розділити між ними землі, розташовані вздовж річки Йордан. Цей біблійний фрагмент історики розглядають як Боже заохочення, дароване ізраїльтянам за перенесені випробування. У цьому Біблійному моменті історики вбачають деякий зв'язок із зародженням древньої лотереї. Як можна побачити в Біблійному писанні, людина отримує винагороду за виконану дію [3].

Треба відзначити, що перші письмові згадки про азартні ігри відносяться до 2300 р. до н. е. У них йшлося про ставки на кінських перегонах, які проводилися у Китаї.

Перші кубики з нанесеними на них цифрами з'явилися у VII ст. до н. е., це були перші гральні кістки.

У V ст. до н. е. стародавні греки створили правила тоталізатора.

У I ст. до н. е. проводились лотереї у Стародавньому Римі, а також у Китаї, причому зібрані кошти йшли на будівництво Великої Китайської Стіни. До

цього ж часу відноситься поява у Стародавньому світі першого варіанту сучасних нард, які називалися «табула» [4].

З XV ст. лотереї почали набирати популярності в Європі. Перша письмова згадка про проведення лотереї – розіграш, організований вдовою відомого фламандського художника Яна Ван Ейка в Брюгге (Бельгія) 24 лютого 1466 р. Купувати квитки і брати участь мали змогу всі охочі. Кошти, отримані від тиражу, були спрямовані на благодійні цілі.

У 1515 р. у Генуезькій республіці під час проведення виборів до Великої Ради голосуванням обиралися 90 кандидатів, і щоб із них вибрати п'ятьох, організувалося спеціальне жеребкування.

Тут ми хочемо згадати чудовий твір «Лотерея у Вавилоні» Хорхе Луїса Борхеса, який, звичайно, не спирається на реальні історичні факти і є вигадкою, але, тим не менше, є цікавим розвитком зазначеної проблеми. У ньому йдеться про те, як лотерея із забави перетворилася на основний принцип як окремої людини, так і цілого суспільства [5].

У 1520 р. французький король Франциск з урахуванням важкого становища державної скарбниці підписав указ про організацію лотерей. У п'яти великих містах країни встановлювалися лотерейні колеса, з яких громадяни витягали квитки.

У 1530 р. у Флоренції проводилися цифрові лотереї, в яких кожному квитку присвоювався унікальний номер. Розігрувалися грошові призи.

В Англії державні лотереї організувалися з 1559 року – з першого року правління королеви Єлизавети I. У той період Великобританія зазнавала значних фінансових ускладнень. Було випущено близько сорока тисяч квитків, призовий фонд пропонувався у вигляді як фінансових призів, так і домашньої худоби та речей. Отриманий дохід пішов на відновлення морських портів і на інші суспільні потреби. На державному рівні лотерейні ігри у Великобританії проводилися до 1825 р., але владі довелося від них відмовитися під тиском парламентської опозиції. Треба зауважити, що Британський музей, Лондонський акведук, кілька мостів та інші важливі об'єкти інфраструктури Великобританії побудовані на кошти від проведених державою лотерей.

Якщо вивчати історію Франції, то виявимо цікавий факт, що король Людовик XIV влаштував лотерею, в якій брав участь сам, а також залучав до цього своїх приближених. Варто відзначити, що ця лотерея була влаштована так, що в ній не можна було програти знатним вельможам, всі інші майже не мали шансів виграти. Прості люди, коли усвідомили масштаби обману, влаштували справжню революцію. Наляканий король швидко повернув усім гроші, а також забрав призи.

У 1600 р. французи винаходять рулетку. Батьком-засновником рулетки вважається математик Блез Паскаль, але деякі вчені вважають, що рулетка була винайдена набагато раніше в Китаї [6].

Історія лотерей в Америці почалася фактично до створення США як незалежної держави. У 1612 р. була проведена лотерея для фінансування першої

колонії на території сучасних США і за кілька років збрала достатньо грошей для заявленої мети. Протягом американської історії за допомогою лотерей фінансувалися різні соціальні, військовий та інші важливі завдання.

Перша числова лотерея з'явилася в XV ст. у Голландії, а вже через десять років вона поширилася по всій Європі. Однак правителі європейських країн почали активну боротьбу з організаторами лотерей, відправляючи їх у тюрми, а також накладаючи різні штрафи. Лотереї стали проводитися нелегально на такому рівні, що мудрі правителі зрозуміли: це забронювати марно, а значить, треба організувати все так, щоб лотереї стали державними і приносили прибуток у скарбницю.

Зазначений період можливо умовно назвати «становленням лотерейної сфери», він бере початок у I ст. до н. е. та закінчується у XVI ст. н. е. Для зазначеного періоду є характерним зародження цієї гри, обґрунтування умов та правил, державна зацікавленість, що давала можливість направити отримані кошти на розвиток держави та могутність монарха.

Вперше в російських ділових паперах слово «лотерея» було вжито Петром I у листі з Голландії у 1713 р. Після цього воно стало звичним для імператорського двору. Перша лотерея при дворі була проведена у 1714 р. [7, с. 188].

За згадками І.А. Желябужского, годинниковий майстер Я.А. Гассеніус у своїй майстерні влаштував «щасливі години» для клієнтів: ставив лоти з цифрами – кожний лот у розмірі 80 карбованців, всі присутні могли випробувати свою долю та виграти тисячу карбованців. Цей захід нагадував моментальну лотерею: дві дитини витягали щасливі білети, на них було вказано, скільки грошей виграно [8, с. 155]. Сам майстер забирав собі по одній копійці з карбованця від виграшу. Ця лотерея носила комерційний характер, її метою було отримання прибутку.

Проте ця подія не була визначена як перша лотерея, і держава не потурбувалася регламентувати її організацію та проведення.

Ще однією згадкою про проведення лотереї стала подія 1745 року, коли розігрувалися описані речі купця-боржника [9, с. 28].

Із середини XVIII ст. у російському суспільстві почало розквітати благодійництво. Поряд із цим у світському суспільстві організуються музичні та літературні салони, в яких влаштовуються велико-світські розваги у формі художніх лотерей, гроші від яких передаються на меценатські справи. Ці художні лотереї являли собою фінансові операції, що склалися із продажу нумерованих квитків, розіграшу заявлених предметів і вручення виграшів [10, с. 110].

15 липня 1760 р. видається Сенатський указ, який по праву можна назвати першим актом, котрим зроблено спробу урегулювання організації та проведення лотерей, «Про заснування Державної лотереї для утримання відставних і поранених обер- і унтер-офіцерів та рядових», де вказано, що доходи від лотереї спрямовуються на утримання відставних і поранених обер- і унтер-офіцерів та рядових

[11, с. 3]. Разом із тим, Сенатський указ 1760 року не можна в повному обсязі назвати джерелом правового регулювання лотереї, оскільки він носив ненормативний характер, був присвячений організації та проведенню лише однієї конкретної лотереї. Треба визнати, що зазначена лотерея не принесла очікуваного прибутку і стала повним розчаруванням, це було зазначено в Указі від 20 березня 1764 р. [12], в якому відмічалось, що необхідно якнайшвидше розіграти останній, четвертий клас лотереї та довести справу до кінця.

Незважаючи на перші невдачі під час організації та проведення лотерей в Російській імперії, вони почали активно набирати обертів, що підтверджується Сенатським Указом від 7 грудня 1760 р. «Про конфіскацію товарів, які носять по домівках, де влаштовуються лотереї, та ліквідацію купецьких цехів» [13]. Тобто можна дійти висновку про те, що в той час влаштовувалися лотерейні розіграші, у яких робилися ставки та виставлялися предмети домашнього побуту, що потребувало негайного втручання держави у таку діяльність, оскільки це ставало системою та потребувало урегулювання.

23 березня 1771 р. в Росії Іменним указом заборонялося проведення та участь у лотерейних розіграшах («Про заборони проводити розіграші лотерей та купувати іноземні лотереї»). Цим Указом суворо заборонялося проведення будь-яких лотерей, а також продаж та друк квитків іноземних лотерей і оголошення про проведення іноземних лотерей, причому ця заборона встановлювалась як для росіян, так і для іноземців, які перебували у Росії. У документі наголошувалось, що лотереї є шкідливими як для суспільства загалом, так і для кожного окремо взятого громадянина.

Приводом видання такого указу стала звістка про те, що було виявлено факт виготовлення лотерейних квитків та проведення лотереї іноземцем. Для того щоб уникнути такого в подальшому, Імператриця Катерина II цього іноземця вислала за кордон, а в якості загального правила постановила, щоби по всій Російській імперії без дозволу уряду не було організовано (надруковано, розповсюджено) і проведено будь-якої лотереї як шкідливої для суспільства. Цим же актом встановлена заборона не тільки на проведення, а й на участь в лотереях, правда, без жодних санкцій для таких осіб.

Але 8 квітня 1782 р. було прийнято «Статут благочину», де закріплювалися правила, які дозволяли проведення лотерей за певних умов. Так, згідно зі ст. 68 Статуту для розігрування лотереї необхідним був імператорський дозвіл. Крім того, щоб роздавати, розносити або продавати лотерейні квитки, маючи дозвіл, необхідно було також отримати дозвіл від Управи благочину. При цьому існували виключення із правил, якими передбачалося, що у разі, якщо хтось бажав розіграти будь-яку річ і в цьому Управа не вбачала загрози для людей чи порушення приписів, і якщо на протязі трьох діб не надходило жодної скарги щодо цієї речі, не виникало суперечок, зазначений орган міг дозволити проведення

розіграшу, особливо якщо кошти від такого розіграшу спрямовувалися на якусь допомогу. Примітно, що предметом розіграшу лотереї могли бути тільки речі. На проведення лотереї на суму понад тисячу п'ятсот рублів потрібно було отримати спеціальний дозвіл [13, с. 369].

За організацією такої діяльності встановлювався суворий контроль. Так, розіграш здійснювався у присутності приватного пристава і квартального наглядача, які стежили, щоб не було ніякого обману.

У подальшому проведення лотерей в Російській імперії було можливим лише за умов, що лотереї носили благодійний характер, їх організатори проходили складну дозвільну процедуру і сам процес строго контролювався представниками влади. Особливий порядок дозволу проведення лотерей згодом було встановлено для Санкт-Петербурга і Москви, але принципи проведення лотерей були однаковими.

Треба відзначити, що у виняткових ситуаціях «щасливі квиточки» випускала і сама держава. Наприклад, у 1822 році були проведені дві державні лотереї на користь постраждалих від неврожаю. Таким чином у той час вдалося зібрати досить багато грошей: з 12 млн рублів, виручених від продажу квитків, на вигаші було витрачено лише 2,4 млн, різниця складала понад 9,5 млн [14, с. 81].

5 лютого 1829 р. було введено нове правило щодо проведення дозволених лотерей. Так, із лотерей, що розігрувалися з дозволу уряду, стягувався збір у розмірі 5% від усієї суми, вирученої від продажу лотерейних квитків. Ці кошти потрапляли до державного бюджету та спрямовувалися державою на допомогу постраждалим від нещасних випадків. Крім того, в цьому ж році було встановлено, що Міністр внутрішніх справ може підписувати дозволи на проведення лотерейних розіграшів речей вартістю до 5000 рублів. В іншому разі потрібно було отримати імператорський дозвіл.

У 1837 р. у деякій мірі змінюється порядок отримання дозволу для проведення лотерей, відповідно до якого губернатори отримують додаткову компетенцію надання дозволів на проведення лотерей, якщо вартість речі, що розігрується, оцінюється у суму не більше 1000 рублів і ціна всіх лотерейних квитків також не перевищує цієї суми. Інші лотереї, в яких розіграш перевищував суму 1000 рублів, вимагали отримання дозволів на їх проведення у Міністерстві внутрішніх справ. При цьому губернатори попереджалися про те, що лотереї за їх дозволом могли проводитися нечасто, у виключних ситуаціях, коли виникала потреба в допомозі іншим людям, коли це було неможливо зробити в інший спосіб. Крім того, при розігруванні лотереї з дозволу як місцевого, так і вищого керівництва цивільні губернатори повинні були віддавати накази поліцейським або інструктувати інших чиновників вживати запобіжних заходів для того, щоб не було фальсифікацій, обманів або порушення встановленого порядку. Виявлених порушників негайно відправляли до суду, а суми чи речі, що призначалися для розіграшу лотерей, які проводилися шахрайським шляхом, вилучалися

на користь міст. Якщо лотерея була легітимною, то встановлений збір від неї також поступав на користь деяких міст у бюджет міських управлінь.

Висновок. Як ми бачимо, зазначений період із XVI ст. до середини XIX ст. не характеризується кардинальними змінами у становленні, організації та проведенні лотерей. Цей період умовно

можна назвати періодом «просвітницького ренесансу лотерейної сфери». Лотерейна сфера цього періоду за своєю суттю базувалася на принципах жорсткого контролю з боку держави (а інколи – несприйняття цього явища) і мала на меті лише благодійні наміри, меценатство, що ініціювалося лише з боку імперії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капітаненко Н.П. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері грального бізнесу [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Н.П. Капітаненко; наук. кер. С.В. Петков; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя: Б. В., 2011. – 20 с.
2. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції [Текст] / М.А. Кун; [худож. В.І. Баріба]. – 4-те вид. – Тернопіль: АТ «Тарнекс», 1993. – 416 с.
3. Біблія з коментарями. / Ред. Ч. Стемпс. –К.: «LIFE», 2009. – 2240 с.
4. Кочетков Д. История и происхождение лотереи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lotogroup.in.ua/index.php/interesnoe/11-istoriya-vozniknoveniya-loterei>
5. Кофман, А.Ф. Латиноамериканский художественный образ мира / А.Ф. Кофман. – М.: Наследие, 1997. – 318 с.
6. История лотереи – от древних времен к современным мега розыгрышам// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlottery.ru/index.php/raznie/306-istoriya-poyavleniya-loterei.html>
7. Маргвелашвили В. Первая лотерея на Руси // Молодая гвардия. – 1967. – № 3. – С. 180–192.
8. Желябужский И.А. Записки Желябужского с 1682 по 2 июля 1709 г. СПб.: Типография Императорской Российской Академии. – 1840. – 314 с.
9. Энциклопедический словарь / под ред. проф. И.Е. Андреевского. Санкт-Петербург: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, 1890–1907. Т. 18. Лопари – малолетние преступники. 1896. – 765 с.
10. А.А. Томтосов. История правового регулирования лотерей в России. // Право и политика. – 2013. – № 1. – С. 108–116.
11. Сохан А.В. Правовое регулирование лотерей в Российской империи [Текст] / А.В. Сохан // История государства и права. – 2011. – № 12. – С. 2–4.
12. Указ от 20 марта 1764 г. «О разыгрывании последнего четвертого класса Государственной лотереи и об отпуске денег из казны на уплату всех выигранных лотов» // Полное собрание законов Российской империи. Первое собрание (1649–1825). СПб., 1830. – Т. 16. – 345 с.
13. Полное собрание законов Российской империи. Первое собрание (1649–1825). – СПб. – 1830. – Т. 15. – 420 с.
14. Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах. // Под общей редакцией О.И. Чистякова. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М.: Юрид. лит., 1984. – 432 с.